
Szondi és a mai pszichológia

SZONDI LIPÓT ÉLETE ÉS ÉLETMŰVE¹

HUTH, WERNER

A szerzőt a svájci Szondi-Institut kérte fel Szondi Lipót halála után egy évvel emlékbeszédének megírására. A visszaemlékezés célja, hogy egyaránt élénk benyomást keltsen Szondi Lipótról, az emberről, a tudósról és a terapeutáról.

Kulcsszavak: származás és életrajzi adatok, Szondi életének családi háttere, a sorsanalízis szellemi gyökerei, Szondi és Freud kapcsolata, a Szondi-életmű sorsa

A Szondi Intézet felkérése, hogy Önöknek Szondi Lipót életéről és életművéről beszéljek, egyszerre kavart fel és jelentett kihívást számomra. Felkavart, mert ezen a feladaton gondolkodva sok olyan emlék kelt bennem életre, amely a sorsanalízis megalapítójával összefűz. Szondit több mint 32 évig ismertem, és ismeretségünk a legkülönbébb viszonylatokra terjedt ki: egyszerre volt számomra szellemi mentor, tanár, analitikus és barát; mindezekben példakép és nemegyszer botránykő is. A kihívást, melyet a Szondi Intézet felkérése számomra jelentett, abban látom, hogy nehéz egyszerre életművéről és személyiségéről is beszélnem. Ismeretes, hogy Szondi személyét mindig műve mögé állította. A mai korban szinte alig van a szellemi életnek olyan képviselője – és különösen a pszichológia területén –, aki maga oly kevésbé nyilvánult volna meg a nyilvánosság számára, mint ő.

Mostani feladatomat abban látom, hogy Szondi életének ismeretével bemutassam gondolkodásának jellegzetességét. Arra törekszem, hogy a bemutatást ne jellemezze a feltétlen tisztelet, ugyanakkor ne legyen tiszteletlen, bizalmaskodó sem. Abból a kevés írásból merítetek, amelyben Szondi saját magáról írt.

A cikket Mérei Vera és Gyöngyösiné Kiss Enikő fordította.

¹ Dr. med. Werner Huth ideg- és elmegyógyász, pszichoterapeuta. A fenti címmel 1987. január 17-én a zürichi Szondi Intézet felkérésére tartotta meg emlékbeszédét Szondi halálának egy éves évfordulóján. Írásban megjelent: Leopold Szondi – Leben und Werk. In *Szondiana* (1987), 7. 5–19.

Szondi legterjedelmesebb önéletrajza Ludwig Pongratz gyűjteményes kötetében található: „Psychotherapie in Selbstdarstellungen”² (Pszichoterápia önábrázolásokban). A cím, amellyel e fejezet kezdődik: *Sorsanalízis és önvallomás*.³ A kifejezés nem tévedés, és nem is ritkaság Szondinál. Mindig újból és újból találkozhatunk a Szondi által használt „sorsanalízis” szóval, amikor saját magáról beszél. Ismeretes, hogy Freud is alkalmazta a „pszichoanalízis” kifejezést, de sohasem a személy és a tárgy olyan fokú azonosításával, mint ahogy azt Szondinál találjuk. A „pszichoanalízis” Freud számára a pszichoanalitikus „mozgalmat” vagy olyan módszert jelentett, amelyet másokkal együtt fejlesztett ki.

Hogyan kell ezt az azonosságot Szondinál értelmezni? Vajon latens nagyzási mánia rejlik-e mögötte? Nyilván így is fel lehet fogni, de ugyanígy a túlzott szerénység jeleként is. A prekonceptiót meghatározhatja a jóakarát vagy a szubjektív elfogultság is. Magam úgy vélem, sem az egyik, sem a másik megközelítés nem igazán helyes. A Szondi-jelenséghez nem lehet kisszerű, leíró pszichológiával közelíteni – mely pszichológiával megannyi pszichológus még ma is dolgozik –, de ugyanakkor naiv bámulattal sem!

Véleményem szerint a Szondi választotta bemutatást teljesen másként kell értelmezni. A kötetben található többi önéletrajztól abban tér el alapvetően, hogy megrázó és rejtett önfeltárlkozást tartalmaz, amely lényét is jellemzi. Az a tény, hogy Szondi a leghatározottabban igyekezett elkerülni azt, hogy nyilvánosan beszéljenek róla, csak a dolog egyik oldala. Azon keveseknek, akikben megbízott, kertelés nélküli nyíltsággal tudott gondolatairól és érzéseiről beszélni. Túl a diszkrepancián, amely a nyilvános- és magánbeszélgetéseket nála jellemezte, még valami másról is szó van itt. A fent idézett fejezetcím – ha helyesen értelmezem – a következőt akarja mondani: „*Ha engem akartok megtalálni, úgy műveimben kell keresnetek! Azokban mindent elmondtam, ami saját magamról elmondható.*” Ez abban az értelemben igaz, hogy Szondi műveibe szó szerint belevitte önmagát. A személyes teljesen a háttérbe szorult, legalábbis a nyilvánosság számára. A kevés adat, amely Pongratz könyvében az életrajzban olvasható, azt mutatja meg, hogy a szerző számára mi volt fontos, és mi nem. E kizárólag az életműben történő önbemutató Szondi két másik hasonlóan kiváló kortársánál, Martin Heideggernél és Karl Rahnernél (a jelenkor legjelentősebb katolikus teológusánál) is megtalálható.

Már itt kívánczik egy következtetés: az a pszichológia, amely ilyen háttérből fakad, sohasem válik különösen népszerűvé. Mindenekelőtt alkotója nem fogja azt magánemberként megélni. Sokkal inkább rabja marad haláláig. Szondi ebbe a rabságba családját is belevonja: egy szeretetre méltó asszonyt és két rendkívül tehetséges gyermeket. Szondi Lili csendes támogatását nem lehet kellőképpen értékelni. Számára természetes volt, hogy férje érdekében lemondjon saját szakmai önmegvalósításáról, minden keserűség és jogos neheztelés nélkül. Szondit ugyanis könnyebb volt a távolabb állóknak szeretni, mint a legközelebbieknek! A –h túlértékelése a tesztben a +h-val szemben, amely számomra sohasem volt teljesen világos, tragikus magyarázatot kap itt!

² PONGRATZ, LUDWIG (1973) *Psychotherapie in Selbstdarstellungen*. Verlag Hans Huber, Bern

³ SZONDI LIPÓT: *Sorsanalízis és önvallomás*. Magyarul: Gyöngyösiné Kiss Enikő (1999) *Szondi Lipót*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 41–65.

Ennek ellenére Lili egyedülálló munkatársa maradt, első kritikusa és írásainak legjobb ismerője, aki azonban sohasem törekedett a feltűnésre.

A két gyermek közül egyik sem örökölte az apa vitális átütő erejét. Feltehető, hogy Vera⁴ lánya az öngyilkossággal foglalkozó tanulmányával ergotropikusan elkerülte azt a sorsot, amely bátyját, Pétert elérte. Péter⁵ zseniális ellenpólusa volt apjának, akiről Szondi mindig büszkeséggel, de nem ritkán sajnálkozással beszélt. Elismerte, hogy tehetségesebb és ismertebb, mint ő! Emlékszem egy beszélgetésre Szondival, amelyben epikusként értelmezve magát, a következőt mondta: „Ezek az emberek írják és írják és írják művüket és megfeledkeznek a halálról. Egészen másként van ez a drámaíróknál és lírikusoknál! Ők megalkotnak egy nagy művet, majd meghalnak.” Az apa e mondata tragikusan teljesült be később fia – a modern drámaelmélet megalkotója – és Paul Celan⁶ vonatkozásában.

Szondi családjával rendkívül szoros kapcsolatban volt, de családja munkássága mögött másodrendűvé vált, sőt nemegyszer kívül esett látóterén. A budapesti évekből származik egy történet. Amikor Szondi 1934–1936 között a Kékes szállóban szigorú önanalízist végzett napi hat órán keresztül, egyik nap teljesen magába merülve jött le a hegyről, nem ismerte fel vele szembejövő fiát. Ez nem közömbösségből történt, Szondi gyermekeivel bensőséges viszonyban volt, mélyen szerette őket! Soha nem fogom elfelejteni, ahogyan valósággal ordított a telefonba: „Vera meghalt!”, amikor közölte velem, hogy nem jöhet Pamlomába a sorsanalitikus kongresszusra.

Ha Szondi „szórakozott” magatartását helyesen akarjuk értelmezni, akkor azt nem szeretetnélküliségnek, hanem a zseni megszállottságának kell tekinteni! Amikor az erő kevés már ahhoz, hogy a megszállottságot tartalommal kitöltse, akkor nem marad más hátra, mint a halálra várni, amely végül is minden életöröm ellenére is megváltásnak tűnik.

Csupán a legvégén, amikor mindezek az erők már elfogytak, lehet a megszállottságot feladni. Emlékszem egyik utolsó látogatásomra Küsnachtban. Szondi Lipót fizikai és lelki erejétől megfosztva, de még a „nagy öreg” tartásával ült, s a ködből visszatérve időnként világosan látva hirtelen azt mondta: „A sorsanalízist magam mögött hagytam. Nem érdekel már. Arra várok, hogy valami új jusson az eszembe.” Mi más lehetett azonban ez az új, mint az a tökéletes titok, amely mindnyájunk létét körülveszi, amíg csak élünk – így tételezik fel a vallásos hívők, akikhez Szondi is tartozott – és ami a halál után nyílik meg. Szondi tudatában volt közeli halálának. Amikor 1985 karácsonyán utoljára látogattam meg, azt mondta nekem: „Ezen a télen meg fogok halni.”

Pongratz könyvében az említett önéletrajzot tovább olvasva Szondi elsőként arra a tényre utal, hogy a szűkös körülmények között élő zsidó család tizenkettedik gyermeke volt. Azt írja: „A saját családomban már egészen fiatalon láttam, hogy a választást gyakran a család, vagyis az öröklődés irányítja, és ez a választás alakítja a sorsot. Korán

⁴ Szondi Vera (1928–1978) gyermekorvos, aki később apjánál a zürichi Szondi Intézet könyvtárában dolgozott. (A ford.)

⁵ Szondi, Peter (1927–1971) a berlini Freie Universität professzora, a német nyelvterület egyik legnevesebb irodalomtudósa volt. (A ford.)

⁶ Paul Celan (1920–1970) romániai zsidó születésű, németül író költő, a második világháború utáni német irodalom egyik legnagyobb alakja. Szondi barátja volt. (A ford.)

tudatosodott bennem, hogy minden élőlény közül egyedül az ember képes a család által előírt sorsát tudatossá tenni.”⁷

Az említett részből mindjárt két szó tűnik fel nekem, nevezetesen a „láttam” és a „tudatossá”. Ezek – mint ahogy még utalni fogok rá – kulcsszavak Szondi lényének megértéséhez. A „látni” sokszor csak a megállapítás távolságát fejezi ki. Ez mutatkozik meg például abban a feltűnően csekély igényben, hogy hozzátartozóival – akik tudományos rendszerének modelljei voltak – eleven kapcsolatot teremtsen. Ebben nemcsak a nemzeti szocialista mozgalom borzalmas következményei – amelyek a Szondi családot is sújtották – voltak a hibásak, hanem a vérrokonság iránti csekély érdeklődés is. Amikor találkozott velük – ami hihetetlenül ritkán fordult elő – barátságos és nyílt volt, így mesélte nekem Szondi Lili. De ezeket a találkozásokat inkább elkerülték, mint keresték. A választott rokonság Szondi számára fontosabb volt a vérrokonságnál, ami a sorsanalízisnek is egyik alapgondolata. Itt is találkozunk azonban az életrajz azon titokzatos pontjával, amelyet már említettem. Halála előtt közvetlenül Szondi legfiatalabb öccsét, Arthurt hívta, akivel élete során semmi kapcsolata nem volt.

Hogyan értelmezhető mindez? A magyarázatot talán abban találhatom meg, amit Szondi mond. Ezt írja: „Apám (1837–1911) zsidó volt, foglalkozására nézve cipész, ám főként zsidó írások tanulmányozásának szentelte életét. Mikor ötéves voltam (1898) a család Budapestre települt át, ahol a felnőtt fiú- és lánygyermekiek tartották el a családot, miközben az apám napról napra hajnali öt órától olvasta héber könyveit vagy mint autodidakta segédrabbi – többnyire a nagy ünnepnapokon – istentiszteleteket vezetett.”⁸

Itt találkozhatunk Szondi életrajzában talán legfontosabb kulcsával, nevezetesen zsidó voltával, ami számára elválaszthatatlanul függött össze azzal a ténnyel, hogy ő Szondi Ábrahámnak, a cipésznek a fia.

Itt minden szó jelentőségteljes, már csak azért is, mivel ezen a ponton minden valószínűségű tény ismeretét nélkülöznünk kell. Egy jó ismerősöm, a cseh származású pszichiáter Milan Hausner elment Szondi szülőhelyére, a mai iparvárosba, Nyitrára, s ott a Szondi családnak és Szondi gyermekkorának nyomait kereste, annak a Szondi Lipótnak, aki a későbbiekben keresztnévét – amelyet egyébként sohasem használt, barátai is csak „Szondinak” hívták – Leopoldra németesítette.⁹ A Nyitrai Állami Levéltárban őrzik még a zsidó anyakönyveket. Feltehetően található még ott néhány további adat a Szondi családról, mert a szlovák hatóságok nagy érdeklődést mutattak, amikor kiderült Szondi kiléte. Remélték, hogy megtalálták a maguk Freudját, az analógiát követve míg Freud apja a morvaországi Freibergből költözött Bécsbe, addig Szondi apja idősebb fiának hívását követve telepedett le Budapesten. De bármit is találjanak Nyitrán, sok minden végérvényesen homályba vészett, így például az asztrológusok sajnálatára Szondi születésének órája, amit akkor nem jegyeztek fel. De az, amit már eddig is megtaláltak, a héberül olvasók és beszélők számára feltétlenül további tanulmányozást ér-

⁷ In Gyöngyösiné i. m. 41.

⁸ I. m. 41.

⁹ Szondi családneve eredetileg Sonnenschein volt, az érettségi előtt néhány családdal együtt magyarosította nevét. A Szondi Intézet munkatársa – Karl Bürgi-Meyer – szerint e névváltoztatás „tabu” volt az Intézetben. (A ford. megjegyzése)

demel. Annyi azonban már most látható, hogy a tulajdonképpeni magyarázat nem ott lelhető meg, hanem – szűkösségük ellenére – inkább Szondi saját magáról írt néhány mondatában.

Mit jelent tehát Szondi számára zsidó volta? Akik emlékeznek Szondi – a már általam leírt – műre koncentrátságára és a distanciára saját családjával szemben, azoknak nyilván eszébe jutnak Buber zsidókról mondott híres mondatai is, amelyek természetesen nem annyira a ma Izraelben élő zsidókra érvényesek. Buber szerint a zsidók élete inkább a kapcsolatokban, semmint az egyes személyekre való tekintettel folyik; a zsidó ember a haszonnak áldozza magát, amikor szűk, és az idea számára, amikor nagy lelke van, de szinte soha nem él együtt a dolgokkal, amelyek biztosak saját létezésükben, és amelyeket ápolni, szeretetteljesen gondozni kellene. Ezzel úgy tűnik, Szondi megértésének fontos kulcsához jutottunk el. Szondi, akinek „nagy lelke” volt, időnként elképzelhetetlen mértékben átadta magát egy gondolatnak – saját ideájának. De ezen a ponton az előbb említett buberi gondolat korlátaihoz érkezünk, mivel Szondi ugyanakkor nem befelé forduló személyiség volt, hanem sajátosan egyedi módon nyitott ember; és ebben az értelemben a világhoz való kapcsolatában az elsődlegesek a gondolatok voltak, azok, amelyeket ő választott ki. Ez például különleges elbeszélő hangvételében is megmutatkozott, személyes elbeszéléseiben és könyvei stílusában is megnyilvánult. Életformáját egzisztenciális küzdelemben alakította ki. Szondi ismételt hangsúlyozta ezt azzal összefüggésben is, miszerint két és fél évtized alatt írta meg öt fő művét, miközben „csömlakó”-ként élt.

A legintenzívebb emlékem vele kapcsolatban egy a zürichi tónál tett séta volt, amikor teljes odaadással tárta fel az ott élő madarak titkát. Hasonló odaadást csupán egyszer éltem meg, mégpedig a Max-Planck Intézet asszisztenseként Konrad Lorenznel tett látogatásomkor, aki valósággal maga is szürke kacsává változott, amikor ezeket az állatokat bemutatta. Az egyetlen alkalom, amikor Szondit valóban bosszúságnak láttam, az a Szondi Intézet megnyitásakor tartott banketten történt, amikor a szakács a sültet az introvertált, magukban beszélő sorsanalitikusoknak odaadó szavakkal ecsetelve találta föl. Szondi ekkor dühtől szikrázva mondta: „Ezek... (nyomdafestéket nem tűrő szitkozódás következett) semmit sem látnak és semmit sem szagolnak! Csak beszélnek!” Megint egy párhuzam jut eszembe, nevezetesen amikor Karl Popper egy koncentrált beszélgetés közepette megragadta a kezemet és az Alpbach szálloda ablakához vonzott, izgatottan kiáltva: „Nézze, milyen szép ez! És ezek az entellektüelek csak ülnek és semmit sem vesznek észre!”

A zseniális emberek megértésében az eddigi megközelítésekhez képest új nézőpontot jelenthet, amikor elképzeljük azt a feszültséget, amelyben ezek a személyek élnek; egyrészt egy eszmének átadva, másrészt az érzéki világnak, oly fokban, hogy olykor közvetlenül az előttük feltáruló világban az ideát vélik látni, hasonlóképpen, mint azt Goethe Schillerrel szemben önmagáról megállapította.

Szondinak az ambiguitással szembeni toleranciája szellemi téren abban is megnyilvánult, hogy egyrészt hű maradt a zsidó hagyományokhoz, amely például Gersham Scholemhez fűződő barátságában nyilvánult meg, míg másrészt – nem utolsósorban a keresztény vallásra áttért Vera leányának hatására – szoros kapcsolatban állt a keresztény hittel is. Míg első könyveiben az olvasót az óriási családfák szinte ellepik, fő műveinek egyik utolsó kötetét, a „Schicksalsanalytische Therapie”-t Luther-idézettel zárja.

Szondit mély szeretet fűzte a zsidó hitnek és könyveinek élő apjához. Ezt a meghatározó ténytet bizonyítja, hogy a 13 gyermek közül egyedül ő gyakorolta a vallásos szer-tartásokat, mégpedig apja haláláig. Szondi 18 éves volt, amikor apja meghalt. Ezt kö-vetően további életét és munkáit is rendkívül erősen meghatározó időszak következett életében. Önéletrajzában Szondi leírja, hogy apja halálát követően egy teljes évig, a vallásos hagyományoknak megfelelően, kora reggel és este a közösség előtt hangosan mondta apjáért a kaddist, a halotti imát. „Ebben az évben” folytatja „kebelezte be énem apámat”. Életének ebben a szakaszában alapvető átalakulás mehetett végbe Szondiban, amint azt ő is ismételt megjegyezte. Akkor tudhatunk meg erről többet, ha közelebbről foglalkozunk a kaddissal. Ebben a halotti imában ugyanis egyetlen szó sem hangzik el magáról a halotról, az kizárólag Isten nagyságáról és jövőendő segítsé-géről szól. Nincs benne vágyakozó visszapillantás, csupán hittel telt előretekintés, amely a halottat a jövőben és nem a múltban keresi. Ez a futurologiai jelleg nem a sorsanalízis egyik, hanem alapvető vonása lett. Szondi minduntalan hangsúlyozza ezt, így például a *„Rückblick und Ausblick”* (Visszatekintés és előretekintés) című pragmati-kus írásában a löweni kollokviumon. Itt arról beszél, hogy a sorsanalízisre a jövőendő létezésére való beállítottság a jellemző, és nem a személy létezésének jelenlegi formája az irányadó. Ugyancsak a jövőre irányul a már említett Luther-idézet: „Még nem va-gyunk, de azzá leszünk. Még nem történt meg, de elindult. Ez még nem a vég, de az út.”

A kaddis nem csupán Szondi világnézetére és szemléletére bírt döntő befolyással, hanem legalább ilyen mértékben a betegeivel folytatott munkájára is. Szondi erről többször is mesélt. Hangsúlyozta, hogy az egy éven át tartó nyilvános imádkozásnak belsőleg csak úgy vethetjük alá magunkat, ha végül is teljesen elfogadjuk azt, akiért imádkozunk. Az igenlésig történő küzdelem meghatározóvá vált a sorsanalitikus elmé-letben és gyakorlatban is. Mert mi más lenne a tudatos választás, mint az akaratlagos elfogadása annak, amit felismertünk? Még az ún. kalapácsütéses módszernek is – ame-lyet Szondi Svájcba érkezése után fejlesztett ki – lehet így bizonyos életrajzi gyökere. Ez vonatkozik az ad-hoc introjekcióra is, amit Szondi fedezett fel, vagyis arra a tényre, amint írja, hogy „minden leválás... az elveszett tárgy lelki képét állítja helyre”.¹⁰

Gyakran találkozunk Szondinál a harcias kifejezéssel: „kalapácsütéses módszer” vagy „pszichosokk terápia”. Ezek a fogalmak azonban sokat veszítenek élességükből, ha figyelembe vesszük azt a hátteret, amelyben keletkeztek:

1. Kétségtelen, hogy alapja a paroxizmális „agyönütés” humanizálásának képzete: ahelyett, hogy a tünet agyonütné a páciént vagy a terapeuta agyonütné a tünetet, a kalapácsütéses módszert azért kell alkalmaznunk, hogy a páciént a tudatosságra irá-nyítsuk. Szondi ezzel abszolút ellentétes útra lép a szakmánkban ma széles körben elterjedt olcsó humanizmussal, miszerint túlságosan könnyen fogadjuk el a brutális tüneteket és az analitikus kapcsolat mélységét. Ismeretes a nagy humanista Sigmund Freud megbotránkoztató kijelentése a páciensekre vonatkozóan: „Mindnyájuknak ki tudnám tekerni a nyakát.” Éppen azért, mivel Freud és Szondi ismerték azt a jelensé- get, amely a terápiás kapcsolatban mindig jelen van, emberien tudtak viselkedni. Mi-

¹⁰ SZONDI LIPÓT (1956) *Ichanalyse. Die Grundlage zur Vereinigung der Tiefenpsychologie*. Verlag Hans Huber, Bern

lyen gyakori azonban nálunk, hogy az önmegtartóztatás szabálya hideg közömbösséggé vagy közömbös szívéllyességgé fajul, vagy a páciens iránt való érdeklődés kizsákmányoló magatartássá válik!

2. Természetesen tudni kell, hogy Szondi valójában mily óvatosan járt el az említett módszerekkel. Feleségemnek mesélte, hogy azokat csupán rendkívül ritkán alkalmazta praxisában.

Végül is talán csak akkor érthetjük meg a sorsanalitikus fogalmakat, ha tudjuk azt, hogy azokat olyan ember teremtette, akit a jövő humanista pszichológiájának megalapítójaként kell számontartanunk. A humanista pszichológia napjainkban még nemegyszer sekélyesnek mutatkozik. Szondi viszont teljesen más mértéket állított fel, amit mi még nem értünk el. Mindenekelőtt azonban nem valaminek a „csinálója” volt, hanem olyan ember, aki a fő hangsúlyt a tudatossá tevésre és a meglátni tudásra helyezte.

A meglátás és a tudatossá tevés a két kulcsszó, amellyel Szondi önéletrajzát Pongratz könyvében bevezette. Ezek szerint ezek a feltételei annak, hogy végül is sikerüljön annak a tárgynak a bekebelezése, amelyet korábban felismertünk. Hogyan történik ez a bekebelezés? Azáltal, hogy a helyesnek felismert tárgy mellett döntünk!

Amíg nem vesszük azt észre, hogy a sorsanalízisben arról van szó, hogy valamilyen döntést kell hoznunk, addig semmit sem értettünk meg abból! Szondi ezt főként a vallásos hit kapcsán fejti ki: ő – aki leányának halálát követően magánemberként beismerte, hogy akár akar, akár nem, imádkoznia kell – azt hangsúlyozta, hogy akarni kell hinni, akár vallásosan, akár humanista módon. S ő mutatott rá arra, hogy ebben a magát-elhatározásban milyen konkrét mozzanatok rejlenek, amikor a „hinni” szó etimológiai gyökereit fejti ki. Az indogermán szótag „Leubh” a következőket tartalmazza: szeretni, dicsérni, mohón kérni, jónak és értékesnek tartani, utána engedni, barátságosnak mutatkozni, bízni. Szondi tudta, hogy a magatartás, amely mindezt lehetővé teszi, nem esik csak úgy az ölünkbe, hanem azt ki kell kínlódni.

Mit is jelent a választás a sors szempontjából Szondinál? Jelszavakban azt mondhathatnánk, Dosztojevszkij útja Freudhoz, amennyiben Dosztojevszkijt a későbbiekben nem veszítenénk el, hanem a hegeli értelemben „megőriznénk”. Szondi számára Dosztojevszkij meghatározó ifjúkori olvasmány volt. Ebből – olvashatjuk szűkszavú önéletrajzában – fejlesztette ki a választás gondolatát. Szondi korán megsejtette, majd később felismerte, hogy Dosztojevszkijnek azért kellett gyilkosok és szentek életét ábrázolnia, mert a gyilkost és a szentet örökletes hajlamaiban ő is magában hordozta. Szondi – aki annyiban érzett vele lelki rokonságot, hogy önmagát is paroxizmális embernek tartotta – a későbbiekben érdeklődéséből kifolyólag évtizedeken át azoknak az embereknek a lényegére mutatott rá egyre világosabban, akik rohamra hajlamosak, nemegyszer az erőszakosságot is magukban hordozzák, másfelől azonban a vallásos hitet és az igazságra törekvést is. Az igazságosság Szondi számára már ifjú korától nagy jelentőséggel bírt. Ezt példázza gimnazista korából a következő eset. A tanító osztálytársának olyan erős pofont adott, hogy megrepedt a dobhártyája. Az apa feljelentésére az ügyet a minisztérium kivizsgálta, de a hatvan tanuló közül egy sem volt hajlandó tanúskodni, kivéve Szondit. Tanárától ezért bizonyítványában rosszabb jegyet kapott, mint amelyet megérdemelt. Szondi ezt nem tűrte és az iskola igazgatójához fordult. Az igazgató megvizsgálta az osztálykönyvben Szondi jegyeit, majd utasította a tanítót, hogy javítsa ki a bizonyítványt.

Dosztojevszkij a sors, Freud a választás volt. A sorsanalízis felfogása szerint az embert csak úgy érthetjük meg, ha látjuk, hogy a sors szempontjából hogyan határozza el magát a tárgyválasztásban. Szondit is csak akkor érthetjük meg – úgy vélem –, ha követjük Freudhoz közelítő lépéseit. Ugyanakkor azt is tudnunk kell, Szondi sorsanalízisét a freudi pszichoanalízis továbbfejlesztésének tekintette.

A történet szinte hihetetlenül, Freud közvetett életmentésével kezdődött. A fiatal szanitéc hadnagy, Szondi, és társai az első világháború idején, 1916-ban heves tűzbe kerültek. A katonák a földre feküdtek, Szondi hátán hátizsák volt. Amikor a tüzérségi tűz véget ért, Szondi észrevette, hogy egy lövedék Freud *Álomfejtés* című könyvébe fúródott, amit hátizsákjában hordott.

Így vált Freud közvetett életmentővé, de azzá a közeli személlyé is, akihez közvetlenül fordulni lehetett. Szondi kitért a pszichoanalízis alapítójával történő közvetlen találkozás elől, féltette szellemi autonómiáját, sőt alkotói erejét is.¹¹ A sors felfogása ugyanis sok Freud-tanítvány részéről tévesnek tűnt. Szondi minden „elővigyázatossága” ellenére azonban Freud gondolatai saját gondolkodásának kiinduló pontjává és próbakövévé váltak. Freudhoz hasonlóan Szondi is a testi és a lelki közötti határterület felőli spekuláció irányába fordult, amit „ösztönnek” neveztek; annak a mitológiának az irányába, amely oly nagyszerű – ahogyan Freud mondja – a maga meghatározatlanságában. Míg Freud a tudattalanból, tehát a pszichés dimenzió felől közelítve igyekezett az ösztönöket megragadni, addig Szondi ezt a „másik oldal”, az örökléstan felől teszi, ugyanakkor hidat is ver a választott cselekvéssel a pszichés terület felé.

Harold Bloom a „Psyche”-ben közölt ragyogó tanulmányában arra mutat rá, hogy az ösztönökről való gondolkodás mily mélyen gyökerezik a zsidó tradíciókban, amelyben Freud éppen úgy otthon volt, mint Szondi. Ezt a tradíciót az jellemzi, hogy sem a test-lélek problémát, sem a szubjektív-objektív szétválasztását nem tekinti és nem érzi olyan élesnek, mint ahogy ez az európai gondolkodásban Descartes óta jelen van. Az ösztönök kérdésében Freud és Szondi közvetlenül találkoznak, míg ennek a találkozásnak a módja mindkettőjükre egyaránt jellemző: amikor Szondi az *Analysis of Marriages* című¹² művével tulajdonképpen kutatási területére lépett, könyvét elküldve Freudnak kétértelmű választ kapott (a levél *Freiheit und Zwang im Schicksal des Einzelnen /1968/* című kötetében – Szabadság és kényszer az ember sorsában – megjelent).¹³ A rendkívül udvarias forma mellett a sorokban éles kritika húzódik. Freud elégedettségét fejezte ki, amiért Szondi munkájában ilyen fontosnak tartja az analitikus szempontokat. Majd számos olyan tényezőt sorolt fel, ami a szerelmi tárgyválasztás sokféleségét írja le, és amelyeket Szondi akkori kérdésfeltevése miatt valóban nem vett tekintetbe. Mindenesetre elismerően is szólt: „Az Ön által kiemelt tényező szerepet játszhat,

¹¹ Meg kell jegyeznünk, hogy Szondi az 1930-as években kezdte kidolgozni sorsanalízisét, Freud pedig 1939-ben elhunyt. Szondi 1937-ben elküldte Freudnak *Analysis of Marriages* című első sorsanalitikus szemléletű kötetét, amire Freud levélben reagált. (A ford. megjegyzése)

¹² SZONDI LIPÓT (1937) *Analysis of Marriages. An attempt at a theory of choice in love*. Martinus Nijhoff, Hága

¹³ Freud levele magyarul megjelent: a *Thalassa* 1996/2-es Szondi-számában, valamint Gyöngyösiné i. m. 129.

ha nem is az egyetlen vagy a mértékadó.” Levelét elnézést kérve az „elégtelen odavetett megjegyzésekért” mondattal fejezte be.

Fel kell tennünk a kérdést, miért nem követte Freud Szondi új kezdeményezéseit, hiszen még abban az évben megkapta Szondi könyvét, amikor *A befejezett és a vég nélküli analízis* című tanulmánya készült. Ebben utal az alkati tényezők szerepére a lelki zavarok eredetében, és azt emeli ki, hogy e terület kutatása egyike a pszichoanalízis jövőbeli legfontosabb feladatainak. Freud ekkor találkozott Szondi révén az első empirikusan alátámasztott kísérlettel, mely mentén az általa kezdett úton tovább haladhatt volna.

És még valami figyelemre méltó. Freud és Szondi azonos időben dolgoztak olyan témákon, amelyek akkor zsidó szempontból rendkívül meggondolandóak lehettek. Abban az időben, amikor tetőfokára hágott a zsidók történetének legnagyobb veszedelme, írta meg Freud *Mózes* című művét, amelynek végkövetkeztetése, hogy Mózes – a zsidók központi és identitást teremtő alakja – maga nem is volt zsidó, hanem egyiptomi. Feltehető-e, hogy éppen ő ne vette volna észre, hogy vele egy időben egy másik zsidó, Szondi, hasonlóan veszélyes területre tévedt, amikor az örökléstartással foglalkozott, azzal a területtel, amely a náci fajgyűlöletének alapjául szolgált?

Freud épp annyira nem tette magáévá Szondi kezdeményezését, mint ahogyan „hivatalosan” Szondi sem Freud kritikáját. Szondi azonban ettől kezdve közvetve legalább két szempontból is mélyen Freud hatása alá került: figyelmét egyre inkább a választást irányító tényezők sokrétűségére fordította, amely a hajlam-környezet-én triászának megteremtéséhez vezette el, és amelyben az elsődleges szerep az éné lett. Az én szerepének erősödése Szondinál a freudi felettes én jelentőségének csökkenéséhez vezetett egyúttal. Freud megelégedett a hajlam és a környezet kiegészítő jelentőségével, mely összefüggésben az én is csak egy „szegény dolog” maradt; mely felfogás ellenében áll Freud másik kijelentésével, miszerint „ahol az id volt, énnak kell lennie”.

Freud már említett közvetett hatása Szondira másképp is kifejezésre jut, nevezetesen a pszichoanalízis megalapítójával történő fokozódó azonosulásban. Aki az identifikáció pszichodinamizmusát ismeri, tudja, hogy ebben tudattalan elemek is közrejátszanak. Szondi életrajzában is megtalálhatjuk ezt. Az azonosulás Szondinál kora előrehaladásával egyre erőteljesebb lett. Ez a jelenség a szándékosság és a szellemi eredet mellett szól. Ennek azért is van jelentősége, mert mint ismeretes, az azonosítások idősebb korban „szükségyszerűen” csökkenőek és veszítenek átütő erejükből.

A Szondi Intézet 10 éves fennállása alkalmával rámutattam arra, hogy Szondi késői munkáiban gyakorlatilag csupán Freud két – utolsó évtizedében közölt – írását említette. Így például Freud *Mózese* párhuzamba állítható Szondi *Mózes, a törvényalkotó* című munkájával; valamint Szondi *Triebentmischten* című könyve Freud kérdésére keres választ a hasadás folyamatának jelentőségére vonatkozóan. Igen, a párhuzamok még tovább folytathatók. Így például Freud írása, *A pszichoanalízis foglalatata* megfelel a csak fotokópia formájában nyilvánosságra került kéziratnak, a „Sorsanalízis”-nek. Ebből kifolyólag mindenképpen jogos, hogy mostantól a Szondi Intézetben két mellszobor álljon: Freudé és Szondié.

Hölgyeim és Uraim! Beszédemet nem szeretném azzal a kézenfekvő kérdéssel befejezni: mi lesz a Szondi-életmű további sorsa. Ez megfelelne ugyan annak a férfinak, aki személyét annyira művei mögé helyezte. Tekintettel azonban arra, hogy Szondi 90.

születésnapján már megkíséreltem e kérdés felvetését, úgy érzem, a mai alkalomhoz Szondi emberi vonásainak felidézése méltó.

Gyakran tettem fel magamnak a kérdést, ki lehetne az a másik személy, akivel Szondit szoros összefüggésbe lehetne hozni? Szondi maga Dosztojevszkijt nevezte meg. Thomas Mann Szondinak írt találó levelében arra mutatott rá, hogy Szondi művei milyen sok párhuzamot mutatnak Schopenhauer művével. Ez azonban csupán Szondi korai sorsanalitikus írásaira érvényes, és érdekes módon a „Sorsanalízis”-re vonatkozott, amit Szondi megküldött neki. Ehhez társul még a Szondi által választott kapcsolat Freudhoz, amelyről már szóltam. Ha jól látom, még egy további név kívánczik ide, nevezetesen Hérakleitosz neve. A sorshoz, a munkához, a választáshoz való viszonyuláson túl a meglévő rokonság szerepe lép elő Szondinál művei megalkotásában.

Következő megállapításom talán ellenérzésüket váltja ki: látszólag alig képzelhető el nagyobb ellentét, mint a legelőkelőbb nemzetségből származó és a legszűkösebben élő emberek közötti. Vagy míg az egyik ember lenézi az embereket, a másik mélyen szereti azokat. Ennek ellenére – ha jól látom – alapvető közös vonások kötik őket össze: a belátás lehetősége az emberi ellentmondásosságba, amely leginkább az alapvető kifürkészhetetlenséghez tartozik. Ebből fakad mindkét ember számára a Pontifex oppositorum elérésének lehetősége. Mily messzemenően valósította meg ezt a magatartást Szondi annak minden következményével! És itt van újból az a felismerés, hogy az embert nem a jelenéből, hanem jövőjéből kell megérteni, mivel ahhoz, hogy mindig az eredendő történet, a jelent nem a múltból, hanem önmagából kell meghatározni. Ezért szeretnék Hérakleitosz szavaival zárni. Ez világítja meg talán leginkább annak az embernek a lényegét, aki ugyan tesztjével a mérésre inspirált, de aki – és ezt tartom fontosabbnak – elsősorban bátorítást adott az emberben lévő kifürkészhetetlenség befogadására. Feltehetően, mert maga is megbizonyosodott arról. A következő útmutatás az, amelynek a lelki jelenségek megragadásánál mindig jelen kellene lennie ahhoz, hogy a hitelességet és a méltóságot megtarthassuk: „A lélek határait nem fedezheted fel, bármily úton haladsz, oly mély annak értelme.”

LEOPOLD SZONDI'S LIFE AND HIS LIFE-WORK

HUTH, WERNER

The Szondi Institute (Zürich) asked the author to write a memorial speech about Leopold Szondi's life and his life-work on the occasion of the anniversary of his death. The author's aim was to make a vivid impression about Szondi; as a man, a scientist and therapist as well.

Key words: *birth and biographical data, familial background of Szondi's life, the intellectual roots of fate-analysis, the connection between Szondi and Freud, the future of Szondi's life-work*